

Лесько Н.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного та інформаційного права,

Навчально-наукового інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

УДК 343.341+176.5

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Торгівля дітьми є одним із найсерйозніших злочинів проти людини, брутальним порушенням її базових прав, насамперед, права на життя, свободу та особисту недоторканість, права на свободу від рабства, катувань, жорстокого чи нелюдського поводження, права на свободу проживання та пересування, рівності перед законом, права на відповідний рівень життя.

За даними Дитячого фонду ООН, щороку у світі понад 1 млн дітей стають жертвами торгівлі людьми. Експерти Європолу стверджують, що торгівля людьми приносить дохід понад 10 млрд доларів США на рік [1, с. 53].

Саме тому **метою цієї статті** є дослідження правових засад протидії торгівлі дітьми в Україні.

Стан дослідження. Варто зазначити, що деякі аспекти цієї проблематики розглядалися в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, зокрема: М. Буряк, Л. Єрохіної, Н. Зайберт, В. Карташкіна, О. Лукашевої, М. Малишевої, В. Семенова та ін. Разом із тим означена тематика потребує подальшого дослідження з урахуванням нових реалій.

Виклад основного матеріалу. Базове узгоджене на міжнародному рівні визначення торгівлі людьми міститься у Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї від 15.11.2000 р., що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермський Протокол) від 15.11.2000 р. Протокол визначає поняття «торгівля людьми» як здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, шляхом підкупу, у вигляді платежів, вигод із метою одержання згоди особи, яка контролює іншу особу.

Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів [2].

У національному законодавстві поняття торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини визначаються у Законі України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 р. № 3739-VI, Кримінальному кодексі України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми», торгівля людьми розу-

міється як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, зокрема сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що, за Кримінальним кодексом України, визнаються злочином [3].

Згідно зі ст. 149 КК України, торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Кваліфікований склад ст. 149 КК України передбачає відповідальність за вищезазначені дії вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої постраждалий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є безпечним для життя чи здоров'я постраждалого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства [4].

Під експлуатацією людини розуміють всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Торгівля людьми може відбуватися за різними формами експлуатації. Так, у правовому полі виокремлюється такі форми торгівлі: трудова; сексуальна, використання в порнобізнесі; примусова вагітність, вилучення органів; проведення дослідів над людиною без її згоди; усиновлення (удочеріння) з метою наживи; втягнення у злочинну діяльність; використання у збройних конфліктах тощо.

Розглянемо правові основи захисту дітей від сексуальної експлуатації. В Європі педофілія вже досягла масштабів епідемії. Кількість неповнолітніх, залучених до секс-бізнесу у країнах ЄС, коливається від 100 тис. до 250 тис. щорічно. Україна, на жаль, визнана одним із неофіційних центрів виготовлення

порнографічної продукції з використанням образу дитини. За оцінками експертів Інтерполу, український ринок дитячої порнографії оцінюється в 100 млн доларів на рік.

На жаль, в Україні немає статистичних даних щодо дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації і торгівлі людьми, зокрема щодо статі, віку, місцезнаходження дітей [1, с. 56].

Сексуальна експлуатація дітей, або, як її ще називають у міжнародних документах, комерційна сексуальна експлуатація дітей, – одна з найжорстокіших форм насильства, що вчиняється стосовно дітей, оскільки вона містить дії, які принижують дітей, призводять до їх деградації та загрожують їх життю. Комерційна сексуальна експлуатація дітей може вилитися у серйозні довгочасні та загрозливі для життя наслідки у фізичному, психічному, психологічному, духовному, моральному та соціальному розвитку дитини, включаючи загрозу ранньої вагітності, материнської смертності, поранень, деградації, фізичних вад та венеричних захворювань, зокрема СНІДу [5, с. 254–260].

Зауважимо, що в Україні запроваджено систему кримінального аналізу ризиків торгівлі людьми, сумісну зі стандартами ЄС. У складі Інтегрованої інформаційно-пошукової системи Національної поліції України створено інформаційну підсистему «Трафік» та підготовлено навчальний курс для її користувачів.

Незважаючи на досить потужну нормативно-правову базу щодо протидії торгівлі людьми, зокрема дітьми, в Україні є факти потрапляння дітей у ситуацію торгівлі ними. За даними Міністерства соціальної політики України, з 2012 р. по листопад 2016 р. 32 дітям встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Основними країнами призначення у випадках торгівлі дітьми є Україна, Польща, Російська Федерація та Іспанія [6].

За підтримки Міжнародної організації з міграції в Україні працює Національна «гаряча лінія» з питань міграції та протидії торгівлі людьми за безплатним номером 0-800-505-501 або 527 для абонентів мереж «Київстар», «Vodafone» та «Lifecell». На базі громадської організації «Ла Страда-Україна», крім Національної дитячої «гарячої лінії», працює ще одна Національна «гаряча лінія» з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації (безплатні номери 0-800-500-335 або 386 для абонентів мереж «Київстар», «Vodafone», «Lifecell»). Тільки на одній із цих ліній («Ла Страда-Україна») упродовж трьох останніх років зареєстровано 73 дзвінка з питань попередження торгівлі дітьми.

Проте в нашій державі є проблема ідентифікації жертв торгівлі дітьми. Діти, які постраждали від торгівлі людьми, можуть бути влаштовані до центрів соціально-психологічної реабілітації дітей або притулків для дітей. Результати моніторингу закладів, де можуть отримати допомогу постраждалі від насильства в сім'ї та торгівлі людьми, проведеного громадською організацією «Ла Страда-Україна» ра-

зом із Міністерством соціальної політики в Україні у 2012–2013 рр., показали великі прогалини в державній системі ідентифікації дітей, яким надаються соціальні послуги. Так, із 18 відвіданих закладів 13 не змогли надати даних щодо категорій дітей, які перебували в них [7].

Із метою узгодження національного законодавства із положеннями Європейської соціальної хартії щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації, порнографії та торгівлі дітьми було розроблено багато законопроектів. Зокрема, законопроект «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України (щодо захисту суспільної моралі)» від 14.01.2008 р. № 1340, пропонував увести кримінальну відповідальність за купівлю, обмін, поширення, збут і зберігання матеріалів, які містять дитячу порнографію, зокрема, в інтернеті. Передбачалося внесення змін і доповнень також до законів «Про захист суспільної моралі» і «Про телекомунікації». Цим законопроектом провайдерів зобов'язували зберігати дані про всі клієнтські з'єднання, а у разі виявлення фактів поширення дитячого порно – інформувати правоохоронців. Проте вищезазначений законопроект повернуто суб'єктам права законодавчої ініціативи на доопрацювання.

Протягом останніх років втілено низку змін до законодавчих актів, які загалом покращують нормативно-правове забезпечення захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства, а також торгівлі дітьми.

Зміни до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 06.06.2014 р. № 905 передбачають, що з метою протидії можливого вивозу дітей за межі України посилюється контроль за дітьми, що всиновлені та вивезені за межі України та посилюється контроль за особою потенційного усиновлювача (п.п. 13, 14, 23, 82 Порядку), окрім того, передбачені заходи контролю за усиновленою дитиною шляхом повідомлення у разі зміни місця проживання такої дитини (п.п. 109–112 Порядку).

Також розроблено та затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2012 р. № 303 «Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми». У Закон України «Про протидію торгівлі людьми» додано розділ VI «Протидія торгівлі дітьми», в якому передбачено спеціальні принципи протидії торгівлі дітьми [3].

У 2016 р. Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до пункту 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реалізації державної політики з питань сім'ї та дітей» від 24.02.2016 р. № 111 було задекларовано фінансування заходів та завдань, передбачених Державною соціальною програмою протидії торгівлі людьми на період до 2020 р., а саме передбачено фінансування заходів, пов'язаних із захистом дітей, постраждалих від торгівлі дітьми:

– здійснення методичного забезпечення Служби у справах дітей із питань надання допомоги та захисту дітям, які постраждали від торгівлі людьми;

– розроблення індикаторів виявлення дітей, які постраждали від торгівлі людьми як невід’ємної частини процесу встановлення статусу дітей, постраждалих від торгівлі людьми;

– забезпечення систематичної підготовки фахівців, які надають соціальні послуги дітям, постраждалим від торгівлі людьми, з питань упровадження новітньої практики реабілітації та реінтеграції дітей, постраждалих від торгівлі людьми [8].

Змінами до ст. 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР до обов’язків уповноважених підрозділів органів Національної поліції додано «виявляти осіб, які займаються виготовленням та поширенням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту». Посилено контроль за дітьми, що опинились у складних життєвих обставинах, а також дітьми, що були всиновлені за межі України.

Незважаючи на те, що КК України посилено кримінальну відповідальність за вчинення сексуальних злочинів проти дітей, ситуація не змінюється. Виявлення таких випадків, збирання свідчень потерпілих, процедура подання їх у суд та забезпечення психологічного і правового захисту розбещуваних і згвалтованих дітей залишається дуже складною, а більшість таких справ мають мало доказів.

Крім зазначеного, варто також наголосити, що в Україні діти-жертви таких злочинів мають можливість отримати соціально-психологічні послуги лише в Медичному реабілітаційному центрі Представництва МОМ у м. Києві та семи реінтеграційних центрах у регіонах для потерпілих від торгівлі людьми. Єдиний реабілітаційний центр для неповнолітніх жертв сексуальної експлуатації також відкритий у м. Одесі громадським об’єднанням «Віра, Надія, Любов» у лютому 2008 р., однак жодного такого державного спеціалізованого закладу в країні, на жаль, немає.

Якнайкращому забезпеченню прав постраждалих дітей від сексуальних злочинів сприятиме ратифікація Європейської конвенції про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, яку Україна підписала ще у 2007 р. Зазначений міжнародний акт передбачає максимальне врахування інтересів дитини-жертви та дитини-свідка під час кримінального провадження та судового розгляду, захист їхнього приватного життя, конфіденційності та запобігання публічному поширенню будь-якої інформації, яка могла б призвести до встановлення їхньої особи, з метою захисту дитини від ризику помсти та повторної віктимізації. До того ж, Конвенція встановлює високі стандарти захисту дітей, жертв сексуальних злочинів, визначає відповідальність за такі діяння, як організація дитячої проституції та порнографії, участь дитини в порнографічних виставах, виготовлення, поширення та володіння порнографічною продукцією з використанням образів

дітей на будь-яких носіях, сексуальні домагання до них. Конвенцією передбачається й ведення обліку інформації про осіб, засуджених за злочини сексуального характеру проти дітей.

Поділяємо погляди багатьох науковців стосовно того, що необхідно запровадити кримінальну відповідальність за: сексуальне домагання дитини, виготовлення, придбання, зберігання, переміщення дитячої порнографії без мети збуту, організацію та проведення показових заходів порнографічного характеру, зокрема за участі неповнолітнього або використання образу дитини. Також криміналізувати дії відвідувачів таких заходів, у разі, якщо відвідувач знає про участь неповнолітнього або про використання образу дитини [9, с. 25].

Законодавча база протидії дитячій порнографії є україною недосконалою. В Україні немає кримінальної відповідальності за зберігання дитячого порно, а інтернет-провайдери не зобов’язані повідомляти поліцію про факти поширення.

Висновок. На жаль, кримінальне законодавство не зараховує до торгівлі людьми передачу дитини іншій особі за винагороду чи інше відшкодування без мети експлуатації. Саме тому необхідно визначити різницю між поняттями «торгівля дітьми» та «торгівля дітьми з метою експлуатації», як це встановлено у Факультативному протоколі до Конвенції ООН про права дитини. Ст. 150 КК України визначає відповідальність за експлуатацію дітей, передбачає лише трудову експлуатацію дітей, інші види експлуатації взагалі не розглядаються.

Щодо сексуальної експлуатації дітей, видається за доцільне запровадити кримінальну відповідальність за купівлю, обмін, поширення, збут і зберігання матеріалів, що містять дитячу порнографію, зокрема, в інтернеті. Окрім того, необхідно вдосконалити практику розгляду в судах справ про сексуальне насильство над дітьми, адже кількість дітей, визнаних судом жертвами сексуального насильства, значно менша, ніж кількість дітей, які насправді постраждали від таких злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні спеціальна доповідь уповноваженого верховної ради України з прав людини. До 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.ombudsman.gov.ua>.
2. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї : Протокол ООН від 15.11.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Про протидію торгівлі людьми : Закону України від 20.09.2011 р. № 3739-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
5. Квітка Я.М. Актуальні проблеми профілактики сексуальних зловживань щодо неповнолітніх / Я.М. Квітка // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 3. – С. 254–260.

6. Державна доповідь про становище дітей в Україні «Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи» (за період 2009–2016 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Konvenciya-OON-z-prav-ditini.html>.

7. Де і як можуть отримати допомогу постраждалі від насильства в сім'ї? Звіт за результатами моніторингу спеціальних закладів / А. Баннікова, Н. Бочкор, Т. Бугаєць та ін. – К. : Агентство «Україна», 2013. – 79 с.

8. Про внесення зміни до пункту 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реалізації державної політики з питань сім'ї та дітей : Постановою КМУ від 24.02.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

9. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик / Л.С. Волинець Л.П. Гурковська, І.В. Савчук. – К.: ТОВ «К.І.С.», 2011. – 132 с.

Лесько Н.В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено правові засади протидії торгівлі дітьми в Україні. Розглянуто правові основи захисту дітей від сексуальної експлуатації як форму торгівлі людьми. Проаналізовано проблеми, що зумовлюють загострення ситуації у сфері правових засад протидії торгівлі дітьми.

Ключові слова: торгівля дітьми, насильство, діти, неповнолітні особи, сексуальна експлуатація, жорстоке поводження з дітьми, агресія.

Лесько Н.В. ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТОРГОВЛЕ ДЕТЬМИ В УКРАИНЕ

В статье исследованы правовые основы противодействия торговле детьми в Украине. Рассмотрены правовые основы защиты детей от сексуальной эксплуатации как формы торговли людьми. Проанализированы проблемы, обуславливающие обострение ситуации в сфере правовых основ противодействия торговле детьми.

Ключевые слова: торговля детьми, насилие, дети, несовершеннолетние лица, сексуальная эксплуатация, жестокое обращение с детьми, агрессия.

Lesko N.V. LEGAL FRAMEWORK OF COUNTERACTIVE FIGHT AGAINST LIVES IN UKRAINE

The article investigates the legal principles of combating trafficking in children in Ukraine. The legal grounds for protecting children from sexual exploitation, as a form of trafficking in human beings, are considered. The ratification of the European Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, signed by Ukraine in 2007, will contribute to the best protection of the rights of victims of child sexual abuse. The international act envisages maximizing the interests of the child victim and the witness child during the time of the crisis. Mining and judicial proceedings, protection of their privacy, confidentiality and preventing the public dissemination of any information that could lead to the establishment of their to protect the child from the risk of revenge and re-victimization.

Unfortunately, criminal law does not include trafficking in human beings for the transfer of children to another person for rewards or other reimbursements without the purpose of exploitation. Therefore, it is necessary to determine the difference between the concepts of “child trafficking” and “trafficking in children for exploitation” as set out in Optional Protocol to the UN Convention on the Rights of the Child. Article 150 of the Criminal Code of Ukraine defines the responsibility for the exploitation of children, provides only for the labor exploitation of children, other types of exploitation are not considered at all. The problems that determine the aggravation of the situation in the field of legal principles of combating trafficking in children are analyzed.

Key words: child trafficking, violence, children, minors, sexual exploitation, ill-treatment of children, aggression.